

ДАІССОС

Актуальні проблеми історії, археології та етнології

ВИПУСК IV
2012

Одеський національний університет імені І.І.Мечникова
Історичний факультет

ОДІССОС.
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
ІСТОРІЇ, АРХЕОЛОГІЇ ТА ЕТНОЛОГІЇ

Одеса - 2012

УДК 94:902:572.9 (08)
ББК 63я 4
О 417

ISBN 978-966-2743-01-2

Одіссос. Актуальні проблеми історії, археології та етнології. – Одеса, 2012. – XII+607+I с.

До збірки увійшли матеріали міжнародної конференції „Одеські Читання”, яка пройшла на історичному факультеті Одеського національного університету імені І. І. Мечникова 16-17 березня 2012 р. Статті студентів, аспірантів та молодих вчених охоплюють різні галузі історичної науки. Опубліковані дослідження відображають авторське бачення проблем історії, етнології та археології. Матеріали подаються в авторській редакції. Видання розраховане на студентів, аспірантів та викладачів вищої школи.

Редакційна колегія:

к.і.н., доц. Кушнір В.Г. - Голова редакційної колегії
д.і.н., проф. Гребцова І.С.
д.і.н., проф. Дзиговський О.М.
д.і.н., проф. Дьомін О.Б.
д.і.н., проф. Сминтина О.В.
д.і.н., проф. Хмарський В.М.
к.і.н., доц. Вінцковський Т.С.
к.і.н., доц. Луговий О.М.
к.і.н., доц. Немченко І.В.
к.і.н., доц. Петрова Н.О.
к.і.н., доц. Поспелов А.С.
к.і.н. Ковальський С.В. – *Відповідальний редактор*

Рецензент:

д.і.н., проф. Урсу Д.П., Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Відповідальний секретар - Штепко О.Ю.

Технічний редактор - Березін С.Є.

Обкладинка – Ковальська М.С., *ідея* – Дьомін О.Б.

Емблема – Гуртовий С.А.

*Затверджено до друку Вченою радою історичного факультету
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
(протокол № 6 від 13 березня 2012 р.)*

Видавництво: Поліграфічна фірма ТОВ «Удача»

© Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
Історичний факультет
© Автори статей

На початку 90-х рр. більша частина «Кам'яної Гори» була знесена. Рентабельність кар'єру впала і роботи тут були згорнуті. Від первинної площі «Кам'яної Гори», яка складала близько двох гектарів, на сьогодні збереглося не більше 1500 кв. м¹⁰. З другої половини 90-х рр. XX ст. починається новий етап у вивченні пам'ятки. Якщо до недавнього часу вона була відома переважно як римський форт, який входив до системи нижньодунайського лімесу, то зараз остаточно встановлено, що фортеця, яка розташовувалася на «Кам'яній Горі», мала також величезне просторе передмістя (посад), кордон якого, певно, визначають земляний вал та рів, винесені в поле на 2,5 – 3 км від «Кам'яної Гори». Саме на території передмістя городища (Картал-«посад»), яке прилягає безпосередньо до укріпленої частини, розгорнулися інтенсивні археологічні розкопки. Матеріали, отримані в результаті цих розкопок, охоплюють значний хронологічний діапазон – від епохи енеоліту до середньовіччя включно¹¹. У 1998-1999 і 2001 рр. роботи проводилися міжнародною українсько-румунсько-молдавською експедицією (Одеський археологічний музей НАН України, Інститут фракології (Бухарест) і Кишинівський державний університет)¹². З 2002 р. і до сьогодні дослідження пам'ятки ведуть Одеський археологічний музей НАН України та Вища антропологічна школа (Кишинів, Республіка Молдова) в рамках наукового проекту «Орловка – діалог епох і культур», метою якого є вивчення проблеми взаємодії між культурами Балканського півострову та півдня Східної Європи в давнину та в античний час. У 2006 р. пам'ятка після перерви знову стає місцем проведення археологічної практики студентів Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, а з 2007 р. в роботах на городищі бере участь і Німецький археологічний інститут (Сьвразійське відділення)¹³.

Таким чином, матеріал, накопичений за весь період розкопок пам'ятки, сумісно з небагатьма епіграфічними документами та повідомленнями грецьких та римських авторів дозволяє розкрити питання історії Нижнього Подунав'я від епохи енеоліту до середньовіччя включно.

¹ Головки І.Д., Бондарь Р.Д., Загинайло А.Г. Археологические исследования у с. Орловка Болградского района Одесской области // КС ОГАМ 1963 г. – Одесса, 1965. – С. 68.

² Мурзакевич Н. Открытие древностей близ селения Картал // ЗООИД. – 1844. – Т. 1. – С. 628.

³ Бондарь Р.Д. К истории исследования римской крепости у с. Орловка (Картал) // 150 лет Одесскому обществу истории и древностей. – Одесса, 1989. – С. 48 – 49.

⁴ Мурзакевич Н. Вказ. пр. – С. 627 – 628.

⁵ Бруйко І.В., Дзиговський О.М. Методичні вказівки та програма навчальної археологічної практики. – Одеса, 2009. – С. 6.

⁶ Бондарь Р.Д. К истории исследования римской крепости у с. Орловка (Картал). – С. 48 – 49.

⁷ Бондарь Р.Д. Некоторые итоги археологического изучения городища Орловка (Картал) на Дунае // Древнее Причерноморье. – Одесса, 1996. – С. 9.

⁸ Бондарь Р.Д. К истории исследования римской крепости у с. Орловка (Картал). – Одесса, 1989. – С. 49 – 50.

⁹ Головки І.Д., Бондарь Р.Д., Загинайло А.Г. Вказ. пр. – С. 71.

¹⁰ Бруйко І.В., Дзиговський О.М. Вказ. пр. – С. 7.

¹¹ Бруйко І.В., Засыпкина Г.В., Манзура І.В., Субботин Л.В. Слои римского времени городища Картал (участок Картал-«посад») // Stratum plus. – 2005 – 2009. - № 4. – С. 339.

¹² Ванчугов В.П., Бруйко І.В., Сырбу В., Никулице И.Т. Раскопки Нижнедунайской археологической экспедиции в 1997 – 1998 гг. // Охрана и исследование памятников археологии в Одесской области. – Вып. 1. – Одесса, 1999. – С. 28.

¹³ Бруйко І.В., Дзиговський О.М. Вказ. пр. – С. 7.

Калініченко Віталій

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, студент III курсу
Науковий керівник - д.і.н., професор Пивоваров С.В.*

Середньовічні броньовані наконечники стріл з території Буковини: типологічний аспект

Одним із найбільш багатих регіонів на археологічні пам'ятки, зокрема на старожитності військової справи є територія межиріччя Верхнього Пруту та Середнього Дністра. За останні роки науковцями було досліджено значну кількість предметів озброєння, зокрема зброї дальнього бою, передусім наконечників стріл: проведено їх опис, зроблено певні спроби типологізації даного типу озброєння, знайденого на території Буковини. Але деякі типи наконечників стріл, зокрема броньовані, які на нашу думку становлять один із найбільш рідкісних та найбільш важливих типів середньовічних наконечників стріл на теренах регіону ще потребують більш детального вивчення. У цьому плані хотілося б відмітити нові підходи до дослідження, класифікації нині наявних середньовічних наконечників стріл загалом, а виходячи з цього і з території Буковини. Відсутність сучасних наукових підходів у моделюванні та реконструкції тих же наконечників, що в свою чергу привело до неправильної інтерпретації того чи іншого типу вістря стріли несе за собою і неправильне визначення їх балістичних якостей, а це в свою чергу не дає об'єктивної інформації про даний тип зброї дальнього бою та використання його у регіоні. В свою чергу, говорячи про дану категорію археологічних пам'яток, необхідно зважати на те, що до кожного типу застосовується свій підхід до вивчення, робиться спроба типологізації, моделювання, інтерпретації та реконструкції того чи іншого предмету, що в свою чергу, у зв'язку з накопиченням нового матеріалу стає все більш проблематичним та потребує подальшого дослідження.

Тому метою даної роботи є певна спроба узагальнити та поставити проблему визначення та типологізації, правильної інтерпретації та в подальшому розробка класифікації знахідок броньбійних наконечників стріл як лука, так і арбалета з території межиріччя Верхнього Прута та Середнього Дністра.

Серед найбільш вагомих робіт з даної теми слід згадати праці І. Возного¹, А. Федорука, С. Пивоварова². У їх дослідженнях, зокрема у роботах першого робиться певна спроба здійснити типологію броньбійних наконечників стріл від лука на основі типології А. Медведєва³. В свою чергу, найбільш рідкісні для регіону арбалетні наконечники стріл знайшли свою типологію у роботах двох останніх авторів.

Говорячи загалом про броньбійні наконечники стріл, необхідно зважати на декілька принципів у їх класифікації. Одним із найбільш важливих аспектів є їх пряме визначення. Чи є те чи інше броньбійне вістря стріли наконечником від лука, чи від арбалета? Тобто існує проблема саме визначення, а таким чином це наштовхує дослідників на неправильну класифікацію, що в подальшому несе і неправильне розуміння у географічних та балістичних вимірах.

Загалом, зважаючи все ж таки на певні недоліки класифікації А. Медведєва, яку не можна відкидати через відсутність на даний момент єдиної чіткої типологізації наконечників стріл, нині наявні броньбійні вістря стріл від лука з Буковини можна поділити на 11 типів за тією ж класифікацією. І насамперед хотілося б ще сказати, що даний тип стріл служив для пробивання кольчуг, пластинчастих обладунків, шоломів, щитів.

1 тип – пірамідальні тригранні. Один такий виявлений на території Грозинського городища. Довжина його становить 12 см, довжина головки – 7 см. Він відноситься до типу 76, виду 2 з вузьким довгим вістрям. Датуються такі наконечники X-XII ст.⁴ 2 тип – ланцетоподібні ромбічні в перетині. Такий наконечник знайдений на городищі Зелена Липа. Довжина його – 6,5 см (черешок обламаний), довжина бойової головки – 4,5 см, найбільша ширина – 8 см. Відноситься він до типу 78, виду 2. Датуються такі вістря XI-XIV ст., Але найбільше їх використання припадає на XIII-XIV ст.⁵ 3 тип – броньбійні з короткою пірамідальною головкою в трикутному плані. Два таких наконечники виявлені на Чорнівському городищі. Довжина їх становить 1,5 см, довжина головки 1,5 см, найбільша ширина 1 см. Відносяться вони до типу 84, вид 1. Такі наконечники з'явилися в X ст. і побутували до XIII ст.⁶ 4 тип – пірамідальні квадратного перетину з круглою шийкою. Відомі такі наконечники на городищі Зелена Липа. Їх довжина 5 см, довжина головки з шийкою 4,2 см, ширина грані 0,8 см. Датуються ці наконечники XII-XIV ст. і відносяться до типу 87. 5 тип – шиловидні, квадратні в плані без упора. На теренах Прутсько-Дністровського межиріччя такі наконечники відомі з Чорнівського городища. Довжина їх в середньому складала 6,8-7,4 см, довжина вістря 4,6-5,0 см, ширина однієї сторони 0,5-0,7 см. Такі наконечники відносяться до типу 90. Вони були поширені в Східній Європі з X по XIV ст. До підвиду даного виду можна віднести ще два наконечники стріл з Чорнівського городища. Довжина їх становила 5,7-6,8 см, довжина головки 3-3,5 см, ширина однієї сторони – 0,5-0,6 см. Такі наконечники відносяться до типу 93⁷. 6 тип – шиловидні ромбоподібні в плані з простим упором. Такі наконечники стріл відомі з Чорнівського, Недобоївського та Зеленолипівського городища. Довжина їх в середньому становила 6,8-7,4 см, довжина вістря 4,6-5,0 см, ширина 0,5 см. Такі наконечники відносяться до типу 95⁸. 7 тип – вузькі шилоподібні квадратні в плані з перехватом біля черешка. Відомі такі вістря стріл з матеріалів городищ у Чорнівці та Зеленій Липі. Довжина їх становила 7,4 см, довжина головки 5,0 см, ширина 0,5 см. Такі наконечники відносяться до типу 95. Це типові проти кольчужні наконечники, які побутували на території Русі у VIII-XIV ст. 8 тип – пірамідальні ромбічні в перетині з перехватом. Виявлений такий наконечник у Зеленій Липі. Відомі вони серед старожитностей ряду археологічних пам'яток XI-XIV ст. і відносяться до типу 97. 9 тип – долотоподібні. Такі наконечники мають довжину 9,1 см, довжину головки 6 см, ширину 0,8 см. Знайдено таке вістря на території Чорнівського городища. Воно відноситься до типу 100 за класифікацією А. Медведєва. Такі наконечники широко побутували на Русі в XI-XIV ст. 10 тип – броньбійні з масивною головкою лавролистий форми. Виявлене таке вістря в Зеленій Липі. Довжина його 7,6 см, довжина головки 3,2 см, ширина 1,2 см. Відносяться такі наконечники до типу 101. Зустрічаються вони в культурному шарі міст і сіл XIV ст. 11 тип – кулеподібні, круглі в перетині. Відомий такий наконечник з городища Зелена Липа. Довжина його становить 6 см, довжина головки 1,6 см, діаметр 0,8 см. Відносяться такі вістря до типу 102. Вони широко представлені серед археологічних матеріалів давньоруських поселень XII-XIV ст.⁹

На Буковині під час археологічних досліджень на городищах Цецин, Зелена Липа, Хотині, Рідківцях були виявлені наконечники стріл арбалетів. Дане питання з накопиченням нових знахідок потребує подальшого дослідження, що якраз і стоїть у нас на порядку денному. Але говорячи про їх класифікацію, то їх також поділяють на втульчасті та черешкові. Особливістю їх стріл, на відміну від стріл лука, є масивність бойової головки. Всі вони броньбійні, квадратні, або ромбічні в перетині. Втульчасті переважають над черешковими, оскільки їхнє кріплення до древка міцніше. Воно не розколює і не ламає його при прямому ударі, як черешкові. У більшості випадків наявні у нас наконечники стріл відносяться до типу 4 – пірамідальні з ромбоподібною головкою квадратного перетину, та до типу 8 – лавролистий ромбічні в перетині¹⁰. Виходячи з розмірів та ваги наконечників С. Пивоваров та А. Федорук поділяють їх на 3 категорії, спираючись на вагові принципи у визначенні. На городищі Зелена Липа виявлені також черешкові арбалетні наконечники. Довжина їх становила 11,5 см, вага – 75,5 г. Вони відносяться до типу 15 – квадратного перетину з ромбовидною гранню, зрізаними кутами та 16 – ромбічного перетину з ромбовидною гранню і зрізаними кутами. Аналогічні типи наконечників арбалетних болтів XIV-XV ст. як у Східній, так і в Центральній та Західній Європі¹¹.

Таким чином, можна зробити висновок, що незважаючи на зроблену типологію та класифікацію А. Медведєвим бронебійних наконечників стріл, все ж таки, через значно накопичену кількість нових предметів озброєння необхідно переглянути та доповнити його. І, власне, до уваги також необхідно взяти і балістичні їх якості, тому, що наконечник стріли міг водночас використовуватися як для лука, так і для арбалета. Тому зважаючи на ці проблеми, дослідження бронебійних наконечників стріл межиріччя Верхнього Пруту та Середнього Дністра буде продовжено.

¹ Возний І.П. Історико-культурний розвиток населення межиріччя Верхнього Сірету та Середнього Дністра в Х-ХІV ст. – Частина 2. Матеріальна, духовна культура та соціально-історичний розвиток. – Чернівці: Золоті литаври, 2009. – С. 233-282.

² Пивоваров С.В. Арбалетне озброєння в середньовічних старожитностях Буковини // Вісник Національного університету „Львівська політехніка” –№502. Держава та армія. – Львів, 2004. – С. 24-30.

³ Медведєв А.Ф. Ручное метательное оружие (лук, стрелы, самострел VIII-XIV вв.) // Свод археологических исследований. – 1966. – Вып. Е 1 – 36.

⁴ Там само. – С.80.

⁵ Там само. – С.79-80.

⁶ Там само. – С.82.

⁷ Там само. – С.83.

⁸ Там само. – С.84.

⁹ Там само. – С.84-86.

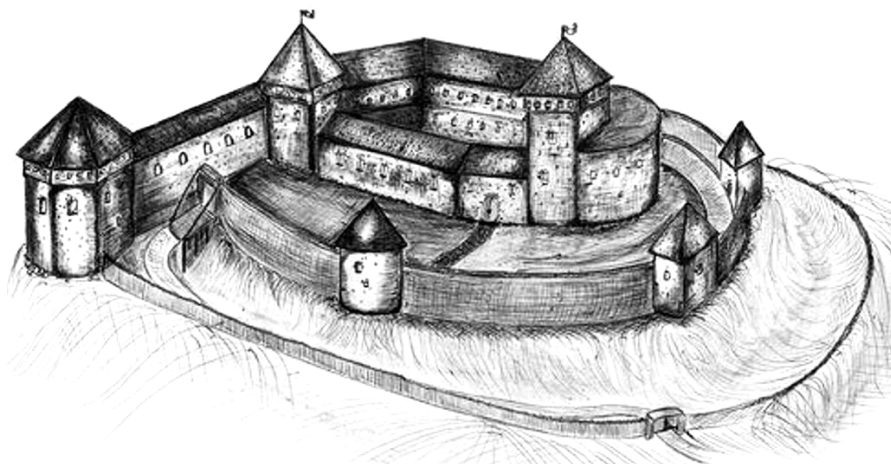
¹⁰ Пивоваров С.В. Середньовічне озброєння з городища ХІV ст. в Зеленій Липі // Археологічні студії.-2003.- Вип. 2.- С.204-215.

¹¹ Пивоваров С.В., Федорук А.В. До питання про найманство в Галицькій Русі у ХІV ст. (за даними археологічних розкопок у с. Зелена Липа) // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології та етнології. – 2002. – Т.1. – С.140-149.

Кононенко Уляна

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка, студентка ІІІ курсу
Науковий керівник - к. і. н., доцент Рижов С.М.*

Періоди перебудов Невицького замку

Графічна реконструкція Невицького замку ХVІ ст. (Дзембас О.В.)

Невицький замок – пам'ятка ХІІ-ХVІІ ст., що знаходиться на відстані 12 км від міста Ужгорода. Цілеспрямоване вивчення замків Закарпаття розпочато зовсім недавно. Вперше археологічні дослідження Невицького замку було проведено у 1991-1992 р. Згодом роботи було призупинено до 2000 р. З цього часу на замку працює експедиція під керівництвом старшого наукового співробітника Закарпатського обласного краєзнавчого музею О.В.Дзембаса.

До ХХІ ст. замок не викликав особливої уваги зі сторони вчених – археологів, істориків, краєзнавців. Були відсутні відомості щодо часу виникнення та перебудов замку. Варто відмітити, що на території суміжної Словаччини архітектурно-археологічні пам'ятки досліджені значно краще. Письмові повідомлення про спорудження замків співпадають з археологічними лише у 10 % випадків¹.

Відповідно до писемних джерел замок з'являється на історичній арені у ХІV ст., адже першою писемною згадкою про нього є документ 1317 р., у якому згадується боротьба місцевого населення на чолі з Петром Петунью проти королівської влади². Наступним документом 1318 р. угорський король Карл Роберт дарує володіння Ужанським комітатом братам з роду Другеттів. Однак вже в працях 1970-х рр. історики висловлювали сумнів щодо достовірності цієї дати, як першої в історії споруди³. За писемними джерелами можна дізнатись про володарів Невицького замку, а точніше Ужанської долини, та приблизно уявити періоди перебудов.

Одіссос. Актуальні проблеми історії, археології та етнології. – Одеса, 2012. – XII+607+I с.

До збірки увійшли матеріали Міжнародної конференції „Одеські Читання”, яка пройшла на історичному факультеті Одеського національного університету імені І. І. Мечникова 16-17 березня 2012 р. Статті студентів, аспірантів та молодих вчених охоплюють різні галузі історичної науки. Опубліковані дослідження відображають авторське бачення проблем історії, етнології та археології. Матеріали подаються в авторській редакції. Видання розраховане на студентів, аспірантів та викладачів вищої школи.

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І.І.МЕЧНИКОВА
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

65082, м. Одеса, вул. Єлисаветинська (Щепкіна), буд. 12
тел.: (+380 48) 723-62-87

Факультет на веб-сайті університету: <http://onu.edu.ua/uk/structure/faculty/history/>

„Неофіційна сторінка” Факультету: <http://vk.com/club1212097>

Група „Одесские Читания” вконтакте: <http://vk.com/club20692908>

Підписано до друку 07.05.2012

Формат 60x80/16

Друк офсетний

Папір офсетний

Тираж 300

Поліграфічна фірма ТОВ «Удача», Україна, м. Одеса, вул. Гаванна, 3 тел./факс: 726-54-37

